

Отримано: 23.05.2019 р.

Прорецензовано: 12.06.2019 р.

Прийнято до друку: 10.07.2019 р.

e-mail: tania.stepurko@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2019-28-14-19

Дубляниця Т. Розвиток міст ковельського староства в XVI ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2019. Вип. 28. С. 14–19.

УДК 352.07(477.82)»15»

*Тетяна Дубляниця***РОЗВИТОК МІСТ КОВЕЛЬСЬКОГО СТАРОСТВА В XVI СТ.**

У статті проаналізовано розвиток міст Ковельського староства в XVI ст., а саме м. Ковеля, Вижви та Милянович. Розглянуто процес формування вуличної мережі, кількість будинків, розвиток ремесла, види та розміри міських податків. Дослідження здійснено на основі опрацювання опісово-статистичних джерел: інвентарів 1556 та 1590 рр., податкових реєстрів 1570, 1576, 1577, 1583, 1589 рр.

Ключові слова: *інвентар, податковий реєстр, ремісники, цехи, Магдебурзьке право, міські податки.*

*Tetiana Dublianytsia***THE DEVELOPMENT OF THE TOWNS
OF KOVEL STAROSTVO IN THE XVITH CENTURY**

The development of the towns of the Kovel starostvo in the 16th century was analyzed in the article. There were Kovel, Vyzhva and Mylianovychi. Organization of municipal self-government was described, since towns had been organized on Magdeburg Law. The process of forming the street network of the Kovel towns over the century was considered. The sizes of towns have been tried to find out based on information on the number of houses. The development of craft and trade is the main feature of the town. Much attention was devoted to this problem. The number of artisans, their specialization in each of the towns of Kovel starostvo in different periods and the way of organizing workshops were described in the study. Types and sizes of town taxes were analyzed in the article.

Descriptive and statistical sources have been used in the study of this problem. There are unpublished inventories of 1556 and 1590. The first was created at the transfer of possessions from Queen Bona to Zhigimont Augustus. The second – when the region returns from the descendants of Kurbsky to the state possessions. Published tax registers of 1570, 1576, 1577, 1583, 1589 were used in the research. This sources make it possible to trace the evolution of the situation of towns of Kovel starostvo in the 16th century, since its were created in different periods of the studied time. The results of the research can be used to study the towns of the northwestern part of Volyn, as this region is poorly equipped with descriptive statistical sources. Also, the results of the study can be used to compare the development of towns in other regions. The study is important in connection with the priority study of the development of towns throughout the state, and not separate economic and administrative units in the past.

Keywords: *inventory, tax registers, artisans, shop handicraft, workshops, Magdeburg Law, town taxes, street network, market houses, street buildings, poor huts.*

Соціально-економічні зміни, що відбувалися в XVI ст. у зв'язку з утвердженням фільваркової системи господарства стосувалися насамперед сільської місцевості, але також впливали на становище міст, які були символами торговельно-грошових відносин. Близькість міських осередків значною мірою впливала на економічний розвиток сільських округ. Тому вивчення становища міст є одним з ключових аспектів для дослідження соціально-економічного розвитку того чи іншого регіону.

Дослідження розвитку міст та міського життя завжди було популярним в українській історіографії. В більшості випадків ці праці мали узагальнюючий характер і стосувалися усього українського регіону. Наприклад, дослідження О. С. Компан присвячене розвитку міст України в др. пол. XVII ст. чи П. М. Саса – характеристиці феодальних міст України в кін. XV – 60-х рр. XVI ст. [9, 10]. Вперше предметом дослідження став локаційний рух у окремо взятому Волинському регіоні у праці А. Є. Зайця [7]. Разом з тим недостатнім залишається вивчення окремих міст, а також міст певних господарсько-адміністративних одиниць ранньомодерного часу. Саме таким може бути дослідження присвячене розвитку міст Ковельського староства.

Особливе місце у вивченні становища міст XVI ст. належить інвентарям, які окрім констатації фактів у багатьох випадках можуть містити описовий матеріал. Саме такими джерелами для вивчення міст Ковельщини є інвентарі 1556 та 1590 р. Найбільшу групу описово-статистичних джерел даного періоду становить податкова документація: податкові реєстри Волинського воєводства за 1570, 1577, 1583, 1589 рр. та поборові реєстри волості 1576 р., 1590 р. Вона характеризується регулярністю створення для другої половини XVI ст., що дає можливість простежити процес розвитку певних аспектів. Крім цих джерел певну інформацію про розвиток міст Ковельщини можна почерпнути в документах «Архиву Юго-Западной России», в основній масі це грамоти королеви Бони, а також документах, опублікованих у праці Н. Д. Іванишева присвяченій кн. А. М. Курбському [5, 6].

За даними вищеперахованих джерел в Ковельському старостві було три міста – Ковель, Вишва та Миляновичі. Хоча лише одне з них, м. Ковель, за усіма показниками (кількістю домів, вуличною мережею, наявністю ремісничих спеціальностей, єврейської громади) відповідало статусу міста, два інших, скоріш за все, можна назвати містечками.

Місто Ковель утворилося з села Ковле, яке було вотчиною князів Любартовичів Сангушків. В 1518 р. Сигизмунд I надав Василю Михайловичу Сангушко жалувальну грамоту на створення з села міста і влаштування його на Магдебурзькому праві. Також новому місту було надано право створити ярмарки і торги. Кн. Сангушко 1543 р. передав Ковель взамін на інші поселення королеві Боні [8, с. 317 – 318]. Саме з грамот королеви Бони дізнаємося перші відомості про спосіб організації життя в місті. Грамота від 14 серпня 1547 р. свідчить про існування в Ковелі єврейської громади, що є важливою характеристикою при дослідженні поселень, оскільки євреї завжди тяжіли до міських занять. В цьому документі євреї звільнялися від сплати різних податків і данин, окрім щорічного чиншу в розмірі 1 червонця від кожного двору [2, с. 49 – 50]. Грамотою від 9 січня 1556 р. королева Бона наказувала ковельському старості стежити щоб євреї не селилися поза відведеною для них у місті вулицею і щоб християни не будували домів на єврейській вулиці. Євреї, які мали на Ринку будинки повинні були їх перенести, те саме стосувалося християн, які мешкали на жидівській вулиці [2, с. 56 – 57].

«Грамота королеви Бони, що звільняє бурмістрів і писаря ковельського магістрату від сплати чиншу 9 січня 1556 р.» подає певні відомості про самоврядування міста [2, с. 57 – 58]. Більш детальний опис самоврядування м. Ковеля вміщено у праці Н. Д. Іванишева. Управління покладалося на бургомистра і ратманів. Міщани щорічно, в першій понеділок після Нового року, обирали поміж себе 8 осіб, із числа яких ковельський староста вибирав 4 ратманів, призначаючи одного з них бургомистром. До обов'язків бургомистра і ратманів входило відання міськими доходами і видатками, поліцейські функції, право стягувати штрафи. Бургомістр виконував свої функції протягом місяця з дня виборів, а потім передавав свої повноваження старшому із ратманів, який так само по завершенню місячного терміну, передавав посаду наступному ратману і так далі, до нових виборів. Судова влада надавалася вйту та лавникам, або присяжним засідателям. Війта обирав ковельський староста серед цехових міщан, а лавників – поміж себе міщани, які обов'язково давали присягу в присутності бургомистра і ратманів. Війта і лавників обирали на все життя. Незадоволені їхнім судовим рішенням подавали апеляцію бургомистру і ратманам; на рішення бургомистра і ратманів подавалася апеляція ковельському старості, а на рішення старости – в королівський суд [8, с. 318 – 319].

Важливим фактором в характеристиці міст є розвиток ремесла та торгівлі. Грамотою 1556 р. королева Бона дозволяла ремісникам міста Ковеля влаштувати цехи [2, с. 58]. Про цехову організацію дізнаємося, з грамоти наданої ковельському цеху шевського ремесла. На чолі цеху стояв цехмістр та 4 брати. Обирали цехмістра кожного року старші і менші брати. Молодші представляли старшим обраних ними, а ті вже обирали серед представлених. Цехмістр з обраною братією звідував доходами і витратами, щорічно звітуючи з даного приводу. Насамперед цех повинен був забезпечити церкву, а по мірі можливості влаштувати лікарню. Крім того зі скарбниці виділяли допомогу кожному брату в разі хвороби чи іншого особливого випадку, що призвів до зубожіння. При вступі в цех ремісник повинен був пригостити цехмістра і всю братію, представивши при цьому зразок роботи. Після цього, на протязі двох тижнів – прислужувати цеху, і віддати в скарбницю необхідний збір – 32 фунти воску на церкву і лікарню. В обов'язки прислужника входило: служити старшому і молодшому, стояти біля дверей, приносити скриньку з грішми і ставити на стіл, коли прикаже цехмістр, не пускати сторонніх на засідання і нагадувати братії щоб вела себе спокійно і слухала справу. За сказане на засіданні непристойне слово стягували штраф в розмірі 2-х фунтів воску. Всі брати давали на братські потреби по 30 грошей, а кожному чверть року – на пушку по 8 грошей. У своєму розпорядженні кожен

брат міг мати в майстерні 4-х підмайстрів чи учнів зі слугою. Представники єврейської національності могли мати підмайстра і слугу. При порушенні цього правила стягувався штраф в розмірі 12 грошей. Таким чином цехова скарбниця наповнювалася завдяки зборів з братії цеху та ремісників, які приїжджали на ярмарки, а також штрафів. Кожен з братії повинен був слідкувати щоб поза межами цеху ніхто таємно не займався ремеслом [5, с. 319 – 322].

В Ковелі відбувалися щотижневі торги та щорічні ярмарки. З більш пізнього джерела (1611 р.) дізнаємося, що торги проводилися по п'ятницям, а ярмарки двічі на рік – на Воздвиження та на п'ятий день після Різдва [5, с. 326].

Найбільш хронологічно раннім джерелом, що надає інформацію про кількісні характеристики не лише міста Ковеля, але й Вижви та Милянович є інвентар 1556 р., створений при переході Ковельського староства від королеви Бони до Жигимонта-Августа. За даними інвентаря в Ковельському старостві налічувалося 39 поселень, з яких 3 були містами [1, арк. 3, 28, 43]. Загальновідомо, що про розвиток міста свідчить насамперед кількість осілої людності або дворів, розвиток вуличної мережі, ремісничих спеціальностей та торгівлі. За цими критеріями статусу міста найбільше відповідав Ковель. Тут було 330 будинків, 19 єврейських, а також мешкало 38 коморників, 5 гуменників, 4 замкових слуги [1, арк. 12 – 13], у м. Вижві – 115 будинків, 2 єврейські будинки [1, арк. 31], м. Миляновичах – 44 будинки і 12 городників [1, арк. 43 – 44]. Скориставшись запропонованим поділом міст на три групи: малі (до 200 будинків), середні (від 200 до 700 будинків) і великі (більш ніж 700 будинків), Вижву і Миляновичі можна віднести до малих міст, а Ковель – до середніх [10, с. 21 – 22].

З описів інвентаря вулична мережа м. Ковеля була представлена 5 вулицями (Півгрецька, вулиця за жидівською брамою, Підлузька, Шамаревська, Підлузька на волі та, ймовірно, Ринковою площею, оскільки прямо в інвентарі про це не сказано [1, арк. 3, 6, 7, 8]. Беручи до уваги, що тут проживала третина всіх міщан В. Б. Атаманенко припускає що навряд чи таким великим міг бути Ринок, ймовірно, йшлося або про вулицю, або про ринкову площу та ще якусь вулицю [3, с. 16]. Також в м. Ковелі знаходився Козій ринок та передмістя Глинянка [1, арк. 9, 11]. Найбільшу кількість населення мав Козій ринок, а найменшу – Шамаревська вулиця та передмістя Глинянка [1, арк. 8, 9 – 12]. При описі м. Вижви та м. Милянович інвентар не вказує на вуличну мережу, лише у Вижві було передмістя Виживська Воля [1, арк. 30]. Наявність передмістя безумовно свідчила про розвиток міста, адже з часом воно перетворювалося на новий міський осередок [3, с. 16].

Проаналізувати ремісничі спеціальності та рівень розвитку ремесла міст Ковельщини за інвентарем 1556 року практично неможливо, бо в описі ця категорія не виокремлюється. Визначити професії лише деяких міщан можемо за вставками поряд з їхніми іменами. Найчастіше серед ковельських міщан зустрічається вставка «швець», «шевчик», «шевко» – 18 разів, «коваль» – 10, «кузнец» – 5, «місник» – 4, лише по 3 рази – «злотаж» та «гончар», 2 рази – «шаповал», по 1 разу – «будник», «коleshник», «кушнір» [1, арк. 3 – 12]. Серед ремісничих прізвищ виживських міщан зустрічаються «коваль» (5 разів) «швець» (4рази), «гончар» (2 рази) та «ситник» (1раз) [1, арк. 28 – 30]. При описі м. Милянович вказівки на ремісничі спеціальності міщан відсутні.

Інвентар 1556 р. вказує на існування в Ковелі 19 жидівських будинків, які оподатковувалися [1, арк. 13], у м. Вижві – 2 [1, арк. 31]. Євреї в Ковелі становили близько 7% населення (якщо враховувати 23 будинки, з яких 19 підлягали оподаткуванню), у Вижві – 1,3%. У Миляновичах єврейська громада була відсутньою, так само як і вказівки на ремісничі спеціальності.

Досить докладно в джерелі описано повинності міщан. Проаналізуємо спочатку повинності ковельських міщан. В XVI столітті сільське господарство в економіці більшості міст України відігравало ще важливу роль, тому однією зі статей доходів був земельний чинш. За користування землею з лану платили по 6 грошів (всього 106 ланів), з фільваркового моргу – по 3 гроші (155/11), з моргів в полях – по 11 грошів (733/14), з моргу сіножаті – по 11 грошів (330), з пшепоку – по 3 гроші. З 330 будинків платили по 6 грошів, лазебчизни – по 4 гроші, від 41 коморника – по 2 гр., від 5 гуменників – по 2 гр., з 8 домів попівських – по 4 гр., 43 коморників – по 3 гр., з 19 домів жидівських – по червонцю, з 3 коморників – по 21 гр., з 1 дому – по 20 гр., з 3 домів руських – по 6 гр., з плаців пустих – по 6 гр. Окремою статтею доходів були прибутки від млинів, солодовень, броварень і корчмів. З 5 солодовень давали по 10 грошів, з 2 млинів, броварні і корчми чинш складав 190 гр. [1, арк. 14]. Загальна сума чиншу з м. Ковеля складала 305 кіп 59 грошів [1, арк. 14].

Виживські міщани з лану платили так як і ковельські по 6 грошів (всього 135 ланів), з дому по 3 гроші (155 домів), що було вдвічі менше, з 2 жидівських домів – по 16 грошів. Також тут була присутня медова

данина у розмірі 24 грошів за кожну ліпечну меду (всього 11 ліпечин). За копу було передано в оренду 5 млинів. Всього платежі з м. Вишви становили 71 копу 8 грошів [1, арк. 31]. У Милянєвичах чиншу платили з кожного дому і лану по 3 гроші (всього домів 44 і ланів 40). Броварня і корчма були орендовані за 7 кіп. Доходи приносили також 2 млини. В сумі платежі склали 11 кіп 36 грошів [1, арк. 44].

Певним недоліком при описі міст є те, що в інвентарі відсутня будь-яка інформація про замок, військовий потенціал, мала інформативність, що стосується професійної та національної приналежності міщан. Загалом, вся інформація спрямована на визначення прибутковості міст.

Податковий реєстр 1570 р. містить інформацію про кількість домів в містах, яку звичайно можна порівняти з даними попереднього джерела, зробивши певні висновки. Проблемою залишається лише те, що інформація по Вишві та Милянєвичах подана сумарно. Таким чином в м. Ковелі 1570 р. було 14 ринкових та 382 вуличних будинки, у м. Вишві та Милянєвичах – 6 ринкових та 132 вуличних. Порівнявши дані з інвентарем 1556 р., в Ковелі кількість забудови збільшилась, а двох інших містечках навпаки, хоча не в значній кількості. Податок ковельських міщан для ринкових будинків становив 6 грошей, вуличних – 4, милянєвських і вишівських – 4 і 2 гр. відповідно. Реєстр вказує кількість ремісників, але без жодної вказівки на їхню спеціалізацію. В Ковелі їх нараховувалося 139, Вишві та Милянєвичах – 17, з них стягувався податок 4 гроші. Розміри податків в містах були майже однаковими: з волюки – 20 гр., городів – 1 гр., коморників – 4 гр., убогих – 4 гр., перекупів – 7 гр. в Ковелі та 4 гр. в Вишві та Милянєвичах, млинів – 24 гр. [11, с. 24]. Врахувавши всю зазначену інформацію про розміри податків, можна розрахувати прибутки від них: в Ковелі – 171 злотий, 2 гроши, Вишві та Милянєвичах – 53 злотих, 22 гроши.

Поборовий реєстр 1576 р. є свого роду унікальним описово-статистичним джерелом, яке дозволяє в повній мірі реконструювати вуличну мережу міст, її забудову, з'ясувати не лише кількість ремісників, але й їх спеціальності і, звичайно, у зв'язку зі своєю функцією, описати розмір міських податків. Вулична мережа м. Ковеля 1576 р. була представлена Ринком, на якому знаходилося 19 будинків, Замковою вулицею (12 буд.), вул. Мацевич (24 буд.), Кошерською (9 буд.), Горшарською (14 буд.), Володимирською (22 буд.), Повгрецькою (36 буд.), Лазебною (21 буд.), на передмісті вул. Коренська (34 буд.), вул. від Глинянки (14 буд.), вул. від брани Кошерської (41 буд.), вул. Русакова (21 буд.), Підгласька (19 буд.), Луцевич (19 буд.), Воленська (29 буд.) і Глинянка (26 буд.). Всього було 302 вуличних будинки і 39 убогих халуп [4, с. 261 – 271]. Якщо порівняти з вуличною мережею, зазначеною в інвентарі 1556 р., то вона значно розширилася за 20 років, збереглися назви лише двох вулиць, хоча кількість будинків практично не зросла. Спостерігаємо також розвиток вуличної мережі у м. Вишві, якщо в інвентарі зазначалося наявність лише передмістя, то поборовий реєстр фіксує наявність Ринку (12 буд.) та трьох вулиць: Ратенської (27 буд.), Борздовської (16 буд.) та Загорської (14 буд.). Всього було 50 вуличних будинків і 7 убогих халуп [4, с. 303 – 305]. У містечку Милянєвичі окрім Ринку (5 буд.) було дві вулиці: Окольна (38 буд.) і вул. до Греблі (23 буд.). Всього – 57 вуличних будинків і 4 убогих халупи [4, с. 287 – 288]. Традиційно м. Милянєвичі залишалося найменшим за розмірами, але помітне кількісне зростання у порівнянні з 1556 роком.

З питання організації ремесла поборовий реєстр 1576 р. є найбільш інформативним з описово-статистичних джерел Ковельщини. Він вказує на його організацію не лише в місті, але й по всій волості у формі вйтівств. Так, у м. Ковелі нараховувалося 59 ремісників, найбільше серед яких було шевців – 11, шаповалів – 7, кравців – 6, ковалів та кушнірів – по 5, токарів – 4, горшарів – 3. По два представники мали постригачі, котельники, золотарі, теслі, лучники та римарі, по одному – слюсар, стельмах, колотник, столяр, поврозник і сидельник [4, с. 275 – 276]. Лише 8 ремісників було у м. Вишві: 2 шевці, слюсар, коваль, поврозник, горшар, бондар, кушнір [4, с. 306]. Так само м. Милянєвичі мало 8 представників ремісничих спеціальностей: 3 кравці, по 2 бондарі і кушніри, 1 швець [4, с. 289]. Окрім міст, 126 ремісників зазначено у Мощенському, Милянєвському, Зарецькому та Вишівському вйтівствах [4, с. 285 – 286, 295 – 296, 301 – 303, 309 – 310]. Було ще п'ять Поліське вйтівство, в якому ремісники не зазначались [4, с. 314].

Міські податки були наступними: з ринкових будинків платили по 4 гр., вуличних – по 2 гр., убогих халуп – по 1 гр., з городу – по 1 гр., з волюки – по 20 гр., з коморників – по 4 гр., а з убогих – по 3 гр., з гультяїв – по 12 гр., з ремесла – по 4 гр. [4, с. 271 – 276, 288 – 289, 305 – 306]. Тобто в усіх трьох містах податкова ставка була однаковою. Дохід від перерахованих податків в м. Ковелі становив 65 злотих 3 гроши, м. Вишві – 25 злотих, 14 грошів, м. Милянєвичі – 28 злотих, 9 грошів.

Податковий реєстр Волинського воєводства 1577 року найскупіший на відомості, оскільки в ньому відсутня інформація про містечка Вишву та Милянєвичі, лише короткий опис м. Ковеля. Саме з

нього дізнаємося про існування в Ковелі 31 ринкового будинку, 215 вуличних та 35 убогих халуп, а також наявність 42 ремісників. Види податків та їх розміри були такими самими як в податковому реєстрі 1576 р. [11, с. 64].

Наступний податковий реєстр 1583 р. вже містить інформацію окремо по трьох містах, але зазначає лише розмір податку з будинків, який порівнюючи з попередніми роками значно збільшився. В м. Ковелі з будинків ринкових брали по 16 гр., у м. Вижві та Миляновичах – по 6 гр., вуличних будинків – по 8 гр. і 4 гр. відповідно, з ковельських будинків передмістя – по 4 гр., з убогих халуп у Вижві та Миляновичах – по 2 гр. Відповідно, у м. Ковелі було 11 ринкових, 86 вуличних і 115 будинків передмістя; у м. Вижва – 7 ринкових, 39 вуличних будинків і 7 халуп; у м. Миляновичі – 4 ринкових, 37 вуличних будинків і 9 халуп. Зазначено 35 ремісників у Ковелі та по 3 у Вижві та Миляновичах. Вказано також кількість ланів, коморників, перекупів, пекарів, злотників, але розміри податку з них не показано [11, с. 120 – 121].

Реєстр 1589 р. зазначає лише окремо прибутки від м. Ковеля, Милянович та Вижви, від ланів, ремісників, коморників, слуг жидівських, оренди. При цьому не вказано з якої їх кількості ці прибутки було отримано. Зазначено суму від Ковеля 273/16 флоренів, Вижви – 30/17 фл., Милянович – 27/4 фл. [11, с. 154].

Інвентар 1590 р. було складено при переданні Ковельщини з рук нащадків кн. Курбського до складу державних володінь. Його дані дають можливість відтворити вуличну мережу міст, яка зазнала зростання. Якщо в м. Ковелі 1576 р. окрім Ринку та передмістя було 15 вулиць, то в 1590 р. – вже 22 [1, арк. 96 – 139]. При цьому назви 15 вулиць залишилися тими ж, також до них додалися Салабайєвська, вул. з міста до мостовей, Головинська, Самаревська, Мощенська, Децова, Городольська вулиці [1, арк. 121, 132 – 137]. У м. Вижві так само як в 1576 р. окрім Ринку зазначено 3 вулиці, але 2 з іншими назвами – Длуга та Шевська (Загорська так і залишилася), а також на передмісті вул. Волніська [1, арк. 173 – 183]. У м. Миляновичі порівнюючи з 1576 р., окрім Ринку вже зазначено не 2, а 3 вулиці з іншими назвами – вул. за церквою Св. Петра, вул. Підстароська від Ринку, вул. від мосту і далі до Ринку [1, арк. 159 – 163].

Професійні заняття жителів м. Ковеля відображено не зовсім повно. Певні висновки можна зробити на основі податку від занять, який було сплачено від 153 ремісників, 123 торговців, 29 шинків, 11 пекарів і 1 промисловця [1, арк. 96 – 132]. Також з цього приводу певну інформацію надають прізвища міщан, або професійні приставки поряд з іменами, яких вдалося нарахувати 136 випадків. Найчастіше серед них зустрічаються ковалі (18), шаповали (13), колесники (8), шевці (7), злотники (7), римарі (6), бондарі (5). Всього присутні вказівки приблизно 37 ремісничих спеціальностей [1, арк. 96 – 132]. Стосовно Вижви та Милянович, то прибутки від занять в інвентарі 1590 р. не вказувались. Лише при описі Вижви зазначено повинності різників, але при цьому сказано, що зараз їх немає [1, арк. 183]. Серед прізвищ вижівських міщан зустрічаємо 5 спеціальностей (слюсар, коваль, бортник, ситник, рудник по 1 представнику), миляновецьких – 4 спеціальності (по 2 ковалі і кравці, ткач і паламар) [1, арк. 160 – 163, 174, 176, 178 – 179, 183].

Збільшилася в 1590 р. порівняно з 1556 р. також єврейська громада. Хоч інвентар на відміну від попереднього не вказує чітко на кількість єврейських будинків, але принаймні 38 разів зустрічаємо щодо ковельських міщан вставку «жид», 7 разів – щодо вижівських [1, арк. 96 – 143, 173 – 183].

Про розміри міст можемо судити також по кількості доходів від них, які вказані в кінці опису кожного міста. Звичайно, найбільшим він був для Ковеля – 300 кіп, 40 грошів, 8½ пенязів, майже втричі меншим для Вижви – 135 кіп, 49 грошів, 2 пенязі і лише 35 кіп 31 грош, 5 пенязів для Милянович [1, арк. 144, 163, 184]. Якщо порівняти їх з прибутками зазначеними в інвентарі 1556 р., то в Ковелі вони практично не змінилися, у Вижві – збільшилися майже вдвічі, у Миляновичах – майже втричі. Пояснити це, можливо, можна тим, що в сер. XVI ст. Ковель вже було достатньо сформованим містом, тоді як два інших міста лише перебували в процесі формування.

Хронологічно останнім джерелом XVI ст., яке містить свідчення з розвитку міст Ковельського староства є «Розписка в отриманні податку з Ковельських маєтностей, дана збирачем податків Волинського воєводства» 8 серпня 1591 року. В ній зазначено про отримання податку з 11 ринкових, 86 вуличних будинків, 115 вбогих хижин, 35 ремісників, 2 майстрів золотих справ, 25 перекупників і хлібниці, 12 постояльців, а також ланів в м. Ковелі. При цьому ставка оподаткування достатньо висока: з ринкових будинків – по 16 гр., вуличних будинків – по 8 гр., убогих хижин – 4 гр., ремісників – 15 гр., з лану – 15 гр. [5, с. 315 – 316]. В м. Вижві отримано податок з 7 ринкових, 39 вуличних бу-

динків і 7 убогих хижин, з 3 ремісників, 3 хлібниць, 3 постояльців і ланів [5, с. 317]. В м. Миляновичі – 4 ринкових, 37 вуличних будинків і 9 убогих хижин, 3 ремісників, 2 постояльців і ланів [5, с. 316]. Ставка оподаткування в цих двох містечках була однаковою: по 6 гр. з ринкових, по 4 гр. з вуличних будинків, по 2 гр. з хижин, по 15 гр. з ремісників, по 15 гр. з лану [5, с. 316 – 317].

Отже, за свідченнями усіх джерел в Ковельському старостві XVI ст. було три міста влаштованих на Магдебурзькому праві. При цьому лише одне з них м. Ковель за усіма показниками відповідало статусу міста, два інших – Вижва і Миляновичі скоріше можна назвати містечками. Всі вони певною мірою виконували роль господарських і адміністративних центрів. Звичайно, найбільшим містом, центром староства був Ковель, який за кількістю будинків відповідав статусу середнього міста. Він мав розгалужену вуличну мережу, яка протягом століття ускладнювалася, єврейську громаду, найбільшу кількість ремісників, які об'єднувалися в цехи. Від міста отримували найбільше прибутків. Другим за розмірами було м. Вижва – центр Виживського ключа, яке в 1556 р. мало лише передмістя, але хронологічно пізніші джерела вже фіксують певну кількість вулиць. Невеликою в місті була єврейська громада та незначна порівняно з Ковелем кількість ремісників. Відповідно, місто приносило втричі менше прибутку. Значно поступалося за усіма показниками двом попереднім містечко Миляновичі – центр Миляновецького ключа: відсутність інформації в джерелах про єврейську громаду, найменше будинків, ремісників, низький прибуток. Хоча джерела засвідчують поступове зростання Вижви та Милянович. Всі три міста носили виражений аграрний характер, свідченням чого є користування міщан значними розмірами землі і сплата з неї податку.

Позитивним моментом, який не просто дає можливість вивчати міста Ковельщини, але й робити це в процесі різних періодів, прослідковувати еволюцію, є достатньо добра репрезентативність різного виду описово-статистичних джерел для даного господарсько-адміністративного регіону в XVI ст. Означена характеристика дає можливість вивчати міста інших регіонів Волині, які менше забезпечені подібного роду джерелами.

Список використаних джерел та літератури:

1. ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 1 (Скарб коронний). Оп. 1. Спр. 4. 195 арк.
2. Архив Юго-Западной России. Київ, 1869. Ч 5. Т. I. 636 с. (Акты о городах 1432 – 1798).
3. Атаманенко В. Б. Описово-статистичні джерела другої половини XVI – початку XVII ст. з історії міст Ковельщини. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельчати в історії України і Волині. Матеріали 50 Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції: Зб. наук. праць*. Ковель, 2013. С. 14 – 18.
4. Ерусалимский К. Ю. Реестр налоговых выплат с Ковеля и Ковельской волости. *Вестник университета Дмитрия Пожарского*. Москва, 2017. № 2 (6). С. 248 – 323
5. Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни. Киев, 1849. Т 1. 340 с.
6. Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни. Киев, 1849. Т 2. 378 с.
7. Заець А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст. Львів, 2003. 206 с.
8. Иванишев Н. Д. Сведения о Ковельском имении, принадлежавшем князю Курбскому. *Сочинения*. Киев, 1876. С. 201 – 227.
9. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. Київ, 1963. 388 с.
10. Сас П. М. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI века. Київ, 1989. 230 с.
11. Zródła dziejowe. Warszawa, 1889. Т. XIX. 485 s.

References

1. TsDIAC Ukraine (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv). F. 1 (Skarb koronnyi). Op. 1. Spr. 4. 195 ark.
2. Arhiv Jugo-Zapadnoj Rossii. Kiiv, 1869. Ch 5. T. I. 636 s. (Akty o gorodah 1432 – 1798).
3. Atamanenko V. B. Opysovo-statystychni dzherela druhoi polovyny XVI – pochatku XVII st. z istorii mist Kovelshchyny. Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Kovel i kovelchaty v istorii Ukrainy i Volyni. Materialy 50 Vseukrainskoi naukovoї istoryko-kraieznavchoї konferentsii: Zb. nauk. prats. Kovel, 2013. S. 14 – 18.
4. Erusalimskij K. Ju. Reestr nalogovyh viplat s Kovelja i Kovel'skoj volosti. Vesnik universiteta Dmitrija Pozharskogo. Moskva, 2017. № 2 (6). S. 248 – 323
5. Zhizn' knjazja Andreja Mihajlovicha Kurbskogo v Litve i na Volyni. Kiev, 1849. T 1. 340 s.
6. Zhizn' knjazja Andreja Mihajlovicha Kurbskogo v Litve i na Volyni. Kiev, 1849. T 2. 378 s.
7. Zaiets A. Urbanizatsiinyi protses na Volyni v XVI – pershii polovyni XVII st. Lviv, 2003. 206 s.
8. Ivanishev N. D. Svedeniya o Kovel'skom imenii, prinadlezhavshem knjazju Kurbskomu. Sochineniya. Kiev, 1876. S. 201 – 227
9. Kompan O. S. Mista Ukrainy v druhii polovyni XVII st. Kyiv, 1963. 388 s.
10. Sas P. M. Feodal'nye goroda Ukrainy v konce XV – 60-h godah XVI veka. Kiev: Naukova dumka, 1989. 230 s.
11. Zródła dziejowe. Warszawa, 1889. T. XIX. 485 s.